

*Båtsmans-
boken*

karin nilsson, text
fredrik franke, illustration
BLEKINGE MUSEUM

Båtsmän i Blekinge

DENNA BOK HANDLAR om båtsmannen i Blekinge, om hans familj och hans liv. Långt, långt tillbaka i tiden har människor och länder krigat med varandra. Att få tag på soldater som ville vara med och strida var inte lätt och myndigheterna löste problemet på olika sätt. De kunde t ex bestämma att var tionde man i en by måste bli soldat. De flesta tvingades mot sin vilja. Chansen att komma tillbaka från kriget var inte stor.

UNDER KARL XI:S REGERING infördes ett nytt system i Sverige. Soldaten anställdes. Han fick ett litet torp, kläder och lön. Allt detta bekostades av bönderna i en by. De gårdarna som höll en soldat kallades *rote*. Antalet gårdar i en rote varierade beroende på hur stora gårdarna var.

BLEKINGE BLEV SVENSKT i freden i Roskilde 1658. Dessförinnan var Blekinge en dansk provins. Ganska snart efter freden byggde svenskarna städerna Karlshamn och Karlskrona. Karlskrona blev hela den svenska flottans huvudstation. Massor med folk behövdes i den nya staden, i flottan och på varvet. För att det skulle bli enkelt att få tag på arbetskraft och sjömän bestämdes på 1680-talet att Blekinge och Södra Möre i Småland skulle delas in i båtsmanskompanier.

Eftersom man behövde så många båtsmän blev systemet här annorlunda mot det i övriga Sverige.

HÄR SKULLE VARJE HEMMAN hålla en båtsman. Bonden kallades *rusthållare*. Om gården var rik fick bonden förutom att hålla båtsman också betala skatt, men om gården var fattig kunde bonden få lite pengar till hjälp att hålla båtsmannen. Eftersom gårdarna ofta var små gick flera bönder samman om att hålla en båtsman.

I BLEKINGE TJÄNSTGJORDE ungefär 1500 båtsmän. Från början hämtades dessa från Finland eller andra delar av det gamla Sverige. Folk från de tidigare danska provinserna vågade man inte anställa. De svenska makthavarna litade inte på dem.

1845 förändrades indelningen till 6 kompanier men med totalt lika många man. 1887 beslöts att båtsmansorganisationen skulle avvecklas. Inga nya båtsmän skulle rekryteras, men den som redan var anställd fick fortsätta som båtsman tills han fick pension. Sveriges siste båtsman, Sven August Wahlbom från Ramdala gick i pension 1932 och dog 1956.

Blekinges socknar indelades i 3 båtsmanskompanier:

1:a kompaniet:

Förkärla
Listerby
Fridlevstad
Sillhövda
Tving
Eringsboda
Hjortsberga
Edestad
Ronneby
Backaryd
Bräkne-Hoby
Öljehult

2:a kompaniet:

Kristianopel
Torhamn
Jämjö
Ramdala
Sturkö
Lösen
Augerum
Rödeby
Lyckeby
Nättraby

3:e kompaniet:

Åryd
Hällaryd
Asarum
Mörum
Elleholm
Ysane
Gammalstorp
Sölvesborg
Mjällby
Jämshög

Hans Svensson blir båtsman

Året är 1817

I Jämshög bor den unge båtsmannen Hans Sjöström.

Han är bara 18 år gammal.

Förra året blev han antagen i 3:e Båtsmanskompaniet.

Då hette han Hans Svensson
men fick båtsmansnamnet Sjöström
när han skrevs in i rullorna

Dessa båtsmän har tidigare tjänstgjort
på samma plats:

namn	antagen år
Anders Lång	1685
Truls Lång	1709
Mats Lång	1713
Erik Lång	1748
Per Lång	1750
Truls Sjöström	1781
Håkan Sjöström	1808

Detta hände sedan

Hans Sjöström gifte sig med Elna Persdotter
från Ljusaryd i Jämshögs socken.

Tillsammans fick de barnen Sven, Ingegerd,
Olof, Per och Carl.

Hans kom att tjäna flottan i 30 år.

Han avskedades 1846 på grund av svaghet i
höftleden och dog fyra år senare 50 år gammal.

Han straffades flera gånger med prygel.

En gång fick han 50 prygelrapp för olydnad,
slagsmål och fylleri.

Så gick det till när Hans blev båtsman

När en båtsman av någon anledning lämnade sin tjänst måste rusthållaren skaffa en ny. Aspiranten skulle vara mellan 16 och 36 år gammal.

Han borde vara skötsam, fullkomlig till växten, hurtig, frisk och sund.

Han måste ha hår och åtminstone ämne till skäggväxt.

Hans var nyss fyllda 17 år. Han hade hår och åtminstone ämne till skäggväxt.

Hans godkändes av kompanichefen och skrevs in i rullorna vid rekryteringsmötet den 16 maj 1816, då han också fick sitt nya båtsmansnamn Sjöström.

Först vid kommande generalmönstring blev han slutgiltigt antagen.

Detta kallades att bli approberad.

Vid generalmönstringen skulle både utrustning och manskap mönstras. Varje båtsman granskades nog. Den som inte höll måttet avskedades och nya skrevs in i rullorna.

Nils och Lovisa

Året är 1817. I Stora Rävsmåla i Backaryds socken bor båtsmannen Nils Saktmodig med sin hustru Lovisa Håkansdotter och sonen Anders.

Hans rusthållare har haft mycket problem med att få tag på en duglig båtsman. På grund av krig och sjukdom har han under de senaste åren gång på gång fått söka efter nya aspiranter.

Nils och Lovisa gifte sig 1812, två år efter det att Nils blivit antagen till båtsman i 2:a Båtsmanskompaniet. Nils och Lovisa har förlorat två barn.

En liten son och en dotter har dött som små.

Detta hände sedan

Nils tjänstgjorde på flera skepp och han var både sjövan och befaren, vilket bland annat innebar att han kunde stå till rors och styra fartyget.

1821 ändrades båtsmansnamnet till Stilla. Det passade egentligen inte alls Nils eftersom han redan samma år rymde från sin tjänst men fångades in efter en månad i frihet.

Dessa båtsmän har tidigare tjänstgjort på samma plats:

namn	antagen år
Gumme Saktmodig	
Måns Saktmodig	
Sven Saktmodig	
Jöns Saktmodig	1724
Håkan Saktmodig	1788
Johan Saktmodig	1807
Peter Saktmodig	1809

Rusthållaren betalade:

Städsel

En handpenning som delades ut när båtsmannen och rusthållaren kommit överens om anställning.

Vår- och höstpengar

Två gånger om året fick båtsmannen sin lön i pengar.

Lega

En engångssumma som båtsmannen fick när kontraktet var skrivet. Pengarna delades ofta upp i flera utbetalningar under de tre första åren. Summan kunde vara olika stor. Det berodde bland annat på hur bra de övriga förmånerna var.

Hemkall

Varor som båtsmannen fick för att familjen skulle kunna leva på torpet. Innehållet varierar i olika kontrakt. I Blekinge kunde hemkallet bestå av:

två tunnor spannmål

ett lass hö och ett lass halm

vedbrand

bete för en ko

eller
åker, äng och lada

Utredningspersedlar

Dessa kläder skulle hålla i minst 3 år och lämnades endast ut när båtsmannen skulle resa till sin tjänstgöring.

kapprock

hängmatta

täcke eller rya

kappsäck

Beklädnadspersedlar

Dessa kläder skulle delas ut varje år:

en fodrad jacka
av vadmal

en halsduk

ett par byxor
av vadmal

en väst av vadmal
med ärmor

en mössa

två skjortor

ett par läderskor,
två par strumpor

Kläderna syddes av byns skräddare efter fastställda mönster. När de var utslitna fick båtsmannen använda dem som han ville. Många kläder syddes av vadmal - ett varmt och tätt ylletyg. Bilderna på kläderna ovan grundar sig på Kongl. Maj:ts nådiga kungörelse från den 10 september 1816. Där den uniform som skulle användas från och med 1817 beskrivs.

Hemma hos båtsman Stilling

Året är 1817. I Stilleryd i Asarums socken bor Anders Stilling. Han är 23 år och har varit båtsman sedan 1811. Innan han fick sitt båtsmansnamn hette han Anders Christiansson.

Detta hände sedan

Anders Stilling gifte sig med Catarina Persdotter. 1826 fick de dottern Ingrid-Maria. Anders tjänstgjorde ombord på flera fartyg bland annat kanonslupen Carl von Hedini och briggen Delfin. Han var *välbefaren* det vill säga han hade varit med om minst två expeditioner till fjärran vatten. Den 13 januari 1833 drunknade Anders Stilling 39 år gammal.

Dessa båtsmän hade tidigare tjänstgjort på samma plats:

namn	antagen år
Johan Björn	1716
Mårten Björn	1731
Zackarias Stilling	1799

Båtsmanstorp

Båtsmannen och hans familj skulle ha ett torp att bo i.
Huset såg ut som andra hus i trakten, men det var mindre och mer oansenligt.
I boningshuset fanns rum med spis, förstuga och en liten kammare.
Båtsmannen borde också ha en ladugård med plats för en eller ett par kor och
en kåltäppa där familjen odlade potatis, kål och annat gott.
Det hände att alla båtsmanstorp låg samlade på byns allmänning.
Men oftare var de utspridda runt om i byns utkanter på den sämsta marken.
Det var faktiskt heller inte ovanligt att båtsmannen fick bo hos rusthållaren
eftersom båtsmanstorp helt enkelt saknades.

I Hosaby

Året är 1817. I Hosaby i Mjällby socken är Sven Hattmakare båtsman. Han är 29 år. Tidigare tjänstgjorde han som fördubblingsbåtsman. Det betydde att han skulle rycka in och tjänstgöra om krig bröt ut. 1809 gifte han sig med pigan Kersta Persdotter från Hörby. 1811 blev han en av de 89 ordinarie båtsmännen i Mjällby socken och kunde flytta in i ett litet torp i Hosaby.

För att försörja sig måste hela familjen hjälpas åt med arbetet på torpet. Båtsmannen kunde tjäna lite extra genom att arbeta som skomakare, skräddare, målare, murare eller i något annat yrke, men han fick inte konkurrera med utbildade hantverkare. Familjen hade också skyldighet att hjälpa till på rusthållarens gård.

Kyrkparaden

En del söndagar skulle båtsmännen samlas vid kyrkan iklädda uniform. Korpralen förde befälet och övade mannarna i exercis. Före sammanringningen ställdes båtsmännen upp på led och mönstrades av korpralen. Om någon båtsman misskött sig eller vanvårdat sin uniform skulle detta anmälas till kompanichefen.

Detta hände sedan

I äktenskapet med Kersta föddes 8 barn.
Tre av dem dog som små.
I 30 år tjänade Sven flottan.
Han gjorde flera sjöresor och
tjänstgjorde bland annat på fregatten Galathea.
Sven Hattmakare drabbades av ljumskbräck
och fick avsked 53 år gammal. Han dog 1849.

Olof Råå åker till stan

Året är 1817.

I Hammarby i Jämjö socken bor Olof Råå 44 år gammal.

Han är antogs vid 2:a båtsmanskompaniet år 1794.

Olof bor tillsammans med sin andra hustru

Karin Jonsdotter och Olofs söner i första

äktenskapet med Karin Persdotter.

Hon dog av feber några månader efter

sonen Samuels födelse.

Detta hände sedan

Karin Jonsdotter och Olof Råå fick inga barn tillsammans.

De gifte sig 1810 och 1832 dog hon.

Året därpå gifte han om sig med Helena Magnidotter,
som då redan väntade dottern Ingrid Catarina.

Olof var 60 år när dottern föddes och hade avsked sedan 1831.

Olof tjänstgjorde i flottan i 37 år och dog av ålderdom 73 år gammal.

Båtsmansnamn

Kräka

Ankare

Aborre

När båtsmannen antogs fick han ett båtsmansnamn. Namnet brukade följa med torpet.

Olof Råå hette Olof Persson innan han blev båtsman.

Båtsmannen kunde behålla namnet sedan han slutat om han lade till "avskedad".

Från början fick många båtsmän sina namn efter personliga egenskaper.

En lång man fick heta Stor, en ljushårig döptes kanske till Vitlock, men ofta stämde
nog namnet inte så väl med personen, efter som han ärvt det.

Båtmännen fick också namn efter platser.

Netterstedt och Netterman bodde i Nättraby.

De kunde döpas efter växter som Alm, Ask och Björk eller
efter djur till exempel Aborre och Kräka.

Vanligt var också att man använde vapen eller skeppsdetaljer vid namngivningen.

En båtsman kunde heta Ankare, Svärd eller Flaggstång.

En del namn var nog inte så roliga att få. Vem skulle vilja heta Buffel eller Menlös?

Svärd

Menlös

Buffel

Tjänstgöringen

När det var dags för båtsmannen att åka till Karlskrona för att arbeta, lästes uppfordringen upp i kyrkan. Då skulle rusthållaren ta fram kistan med de saker som båtsmannen endast fick använda i tjänsten.

Rusthållaren skulle skjutsa kistan och matsäcken till den bestämda mötesplatsen.

Båtsmannen brukade också få åka med.

Från mötesplatsen gick sedan resan med båt eller hästskjuts vidare till Karlskrona.

Men Råås rusthållande fick skjutsa ända in i Karlskrona, för den resan var inte så lång.

Båtsmännen var kända för att leva loppan på vägen till Karlskrona.

De drack brännvin, skralade och sjöng, så att ingen kunde undgå att lägga märke till dem.

Båtsmannens arbete i Karlskrona bestod av vakthållning, exercis, arbete på varvet eller tjänstgöring ombord på flottans fartyg.

I fredstid och om båtsmännen inte kommenderades iväg på långresa brukade de arbeta fyra månader varje år i Karlskrona.

Under tjänstgöringen i land fick de själva skaffa både bostad och mat. Så småningom byggdes logement.

1846 var Båtsmanskasernen på Stumholmen klar.

Här låg båtsmännen och sov i långa rader i sina hängmattor.

Båtsmännen kommer till Karlskrona

Stortorget i Karlskrona

På båtar, i hästskjutsar eller till fots kom båtsmännen till tjänstgöringen i Karlskrona. Stadsborna brukade försöka hålla sig inomhus, för de visste att det kunde gå livligt till. Nyfikna gick båtsmännen runt i staden för att se om allt var sig likt från förra besöket.

Amiralitetsskyrkan

Båtsmannens arbete i land bestod av exercis, vakthållning och arbete på flottans varv och verkstäder

Mastkranen

Inventariekammararen

Vasaskjul

Till sjöss

Att åka på långresa var båtsmannens stora upplevelse.

Anders Stilling, Sven Hattmakare och Olof Råå hade alla varit med på seglatser till fjärran länder. Men båtsmannens främsta uppgift var naturligtvis att tjänstgöra ombord på skeppen under krigstid.

Arbetet bestod i att betjäna kanonerna, vara "till väders" uppe i masterna och stå vid rodret. Livet ombord på fartygen var hårt.

De som inte skadades eller dödades i striderna kunde råka ut för olyckor eller sjukdomar.

Disciplinen ombord var mycket sträng.

Vanliga brott var rymning, stöld och fylleri.

Det hände att båtsmannen inte alls kom till tjänstgöringen. Straffet var ofta prygel, inte sällan gatlopp, som innebar att mannen måste springa mellan två led av män med piskor i händerna.

Straffet "gatlopp" avskaffades 1812.

Manskapet sov i kojer eller hängmattor.

När en arbetade sov den andre.

Mellan kanonerna var matbord upphängda. en grupp båtsmän bildade ett *fatlag* som lagade mat och åt tillsammans

Spisordning

*för åtta man i fatlaget
bestämd 1782*

Morgon

*måndag, onsdag, lördag
smör, brännvin*

*tisdag, torsdag, fredag, söndag
salt sill, brännvin*

Middag

*måndag och torsdag
surkål, havregryn, fläsk*

*tisdag och fredag
ärter, havregryn, salt kött*

*onsdag och lördag
ärter, havregryn, salt sill*

söndag

*salt kött och en pudding
som de lagade av vetmjöl och
smör*

Afton

Alla dagar

Korngryn, smör, brännvin

Dessutom fick fatlaget bröd att äta till måltiderna, vinättika att blanda i vattnet och vitlöksessence som skulle hällas i frukostbrännvinet. Vid speciella tillfällen utdelades tobak och extra brännvin. Färskt kött och fisk kunde ges då det fanns tillgång, liksom grönsaker till soppa.

Besättningen på ett linjeskepp bestod av omkring 580 man.
Av dessa var ungefär 250 båtsmän.
Under strid hade många båtsmän till uppgift att arbeta vid kanonerna.

Hemma igen

När tjänstgöringen var över var det dags att åter bege sig hem till torpet och byn, där hustrun och barnen hade skött torpet efter bästa förmåga. Rusthållaren var skyldig att hjälpa med sådant som familjen inte klarade när båtsmannen var borta. Alla hoppades att far skulle ha med sig en liten present hem. De gånger då han kom hem från en långresa kunde man hoppas på något alldeles extra. Kanske en snäcka från fjärran hav.

Julakosten

Vid jultiden gick båtsmannen runt till rusthållsbönderna. Först gick han till den mest givmilda bondhustrun för ingen ville ge mindre än de andra. Han kunde få bröd, julljus, kött och ost. Och brännvin, alltid brännvin och i varje gård skulle han ha att dricka, så mycket han tyade. När Hans Sjöström från Jämshög gick runt bland bönderna med sin säck brukade Elna följa med. Hon gick inte med in i huset men höll ett vakande öga på honom så att han inte ramlade och blev liggande i en snödriva med all den goda julmaten i säcken.

Avskedet

Båtsmannen skulle tjänstgöra så länge han var duglig till krigstjänst. Han kunde avskedas för oduglighet, bräcklighet eller ålderdom. Pensionen så kallad *gratial* utdelades till den som blivit fördärvad under tjänstgöring eller efter lång och trogen tjänst. Olika belopp utbetalades om han tjänat 30 eller 15 år. Den som inte var sjuklig måste vara över 60 år för att få *gratial*. Den avskedade båtsmannen och hans familj måste lämna båtsmanstorp, och de fick det ofta mycket svårt.

Sven Hattmakare hade tjänat flottan i 30 år, när han drabbades av ljumskbräck och fick avsked. Han var då 53 år. Pension blev 12 Riksdaler. För detta kunde han köpa ett får eller 2 tunnor råg eller 15 par strumpor. Han var tvungen att lämna sitt båtsmanstorp, men kunde flytta in i ett annat litet hus på rusthållarens ägor.

Litteratur och källor

Båtsmansregister, sammanställt av Blekinge släktforskarförening finns tillgängligt i Blekinge museums faktarum.

Ehrensverd, Ulla, Soldatens boning ur *Kulturmiljövård* 97:2

Ericsson, Lars, *Svenska Knektar* 1995

Grill, C, *Statistiskt sammandrag af Svenska indelningsverket* 1855

Kennarthsson, Gert, Båtsmanshället i Jämshögs socken ur *Ale* 97:2

Kennarthsson, Gert, Rekrytering av Båtsmän till sjätte Blekinges indelta båtsmanskompani ur *Ale* 97:3

Kumm, Alfred, *Indelt soldat och rotebonde* 1949

Leander, Sigfrid, Blekinge båtsmän ur *Blekingebygder* 1926

Olsson, Kjell, *Det gotländska båtsmanshället 1646-1887*

Sollenhammar, Gert, Ett båtsmansöde i Blekinge, ur *Blekinge läns tidning* 12.11.88

Sundin, Maj- Britt, *Båtsmän i socknarna Jämshög och Kyrkhult 1685-1922*, 2000

Svenska flottans historia 1-3 1949

Swahn, Sven Öjvind, *Båtsmansnamn och båtsmanshistorier* 1963

Österberg, Carin, Båtsmansnamnen i Blekinge och Södra Möre ur *Blekingeboken* 1939